

AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BIZOTTSÁGA

Brüsszel, 20.4.2005
COM(2005) 152 végleges

A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE

Európa szellemi tőkéjének mozgósítása:

tegyük lehetővé az egyetemek teljes körű hozzájárulását a lisszaboni stratégiához!

{SEC(2005) 518}

A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE

Európa szellemi tőkéjének mozgósítása:

tegyük lehetővé az egyetemek teljes körű hozzájárulását a lisszaboni stratégiához!

„A tudás keresése mindig az európai kaland középpontjában állt. Segített identitásunk és értékeink meghatározásában, és a jövőnk versenyképessége mögött is ez a hajtóerő munkál”¹.

1. AZ EGYETEMEK KULCSSZEREPET JÁTSZANAK A LISSZABONI CÉLOK ELÉRÉSÉBEN

Az előttünk álló 20 évben Európa gazdasági paradigmája alapjaiban fog megváltozni. Gyártóbázisa tovább fog zsugorodni, a jövőbeni növekedés és szociális jólét egyre nagyobb mértékben a tudásintenzív iparágakra és szolgáltatásokra fog támaszkodni és mind több munkahely igényli majd a felsőbb iskolai képesítést. Az új tudásalapú paradigma motorjai, az európai egyetemek² azonban egyelőre nincsenek abban a helyzetben, hogy potenciális hozzájárulásuk teljességét az újraindított lisszaboni stratégia szolgálatába tudják állítani.

Európának a tudásháromszög mindhárom csúcsát meg kell erősítenie: ezek pedig az oktatás, a kutatás és az innováció. Az egyetemek mindhárom téren alapvető fontosságúak. Az egyetemek korszerűsítését és minőségének javítását szolgáló befektetések mennyiségi és minőségi fokozásával közvetlenül Európa és az európaiak jövőjébe fektetünk be.

Ez a dokumentum ennek megvalósítási módjait határozza meg. Gyökerei az érdekelttek számára „Az egyetemek szerepe a tudás Európájában”³ című 2003-as bizottsági közleménnyel elindított konzultációig nyúlnak vissza, amelyet kettős nyomon követő tevékenység követett:

- a konzultáció kutatási szempontokkal kapcsolatos eredményeit két, a felsőoktatás és a kutatás kapcsolatával⁴ foglalkozó jelentés fényében elemezték⁵, és a 2004 áprilisában Liège-ben rendezett nagyszabású konferencián⁶ tárgyalták; az egyetemek kutatási dimenziójával a rövidesen megjelenő Cselekvési terv az egyetemi alapú kutatásról (e közlemény testvérdokumentuma) fog foglalkozni;
- a felsőoktatási aspektusokra vonatkozó eredményeket az „Oktatás és képzés, 2010” munkaprogram⁷ keretében elemezték⁸ és a 2005 februárjában „Tegyük

¹ A lisszaboni stratégia félidős értékelése, COM(2005)24, 2005. február 2. (3.3.2. §).

² Az „egyetemek” kifejezés valamennyi felsőoktatási intézmény jelölésére szolgál.

³ COM(2003) 58, 2003. február 5.

⁴ A STRATA-ETAN szakértői csoport részéről, 2002 októberében és 2003 novemberében.

⁵ http://europe.eu.int/comm/research/conferences/2004/univ/pdf/univ_outcome_consult_en.pdf

⁶ http://europa.eu.int/comm/research/conferences/2004/univ/index_en.html

⁷ A Tanács 2002. február 20-i 6365/02 dokumentuma.

⁸ http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/consultation_en.html

lehetővé az egyetemek teljes körű hozzájárulását a lisszaboni stratégiához!” címmel rendezett konferencián⁹ megtárgyalták;

Ez a közlemény nagyjából a konzultációs folyamat során kapott hozzászólásokon alapul, amelyek az európai felsőoktatásban három főbb kihívást ismertek fel: a világszínvonalú minőség elérését, az irányítás javítását, valamint a finanszírozás növelését és sokoldalúvá tételét. Az e területeken javasolt intézkedés teljes mértékben figyelembe veszi a szubszidiaritás elvét, amelyből kifolyólag a tagállamok felelősek saját felsőoktatásuk megszervezéséért.

2. FOKOZÓDÓ KIHÍVÁSOK

Ezt a szakaszt célszerű „Az európai felsőoktatás világszintű távlatokban” című bizottsági személyzeti munkaanyaggal párhuzamosan tanulmányozni, mivel az említett dokumentum egészíti ki, a kiegészítő statisztikai adatok és mutatók bemutatásával és azok elemzésével (főleg III. szakaszában, valamint statisztikai mellékletének 3., 4., 5. és 8. táblázatában).

2.1. Humántőke és innovációs szakadékok

A felsőoktatás megvalósítása

Ahhoz képest, hogy Európa társadalma minden bizonnyal magasan kvalifikált, az EU munkaképes korú lakosságának mindössze 21 %-a vett részt felsőoktatásban, amely arány lényegesen alacsonyabb, mint az USA-ban (38 %), Kanadában (43 %), Japánban (36 %), illetve Dél-Koreában (26 %).

A felsőoktatás elérhetősége

Ahhoz képest, hogy Európában a felsőoktatás afféle „közjónak” számít, a felsőoktatásban való részvétel a világ más részein erősebb és gyorsabb növekedést mutat – elsősorban a lényegesen nagyobb mértékű magánfinanszírozásnak köszönhetően. Átlagosan 52 %-os részvételi arányával az EU valamelyest megelőzi ugyan Japánt (49 %), ugyanakkor le van maradva Kanadához képest (59 %), az USA-ról (81 %) és Dél-Koreáról (82 %) nem is beszélve.

Kutatási teljesítmény

Miközben az EU a tudomány és a technológia területén több diplomást képez, és összességében több PhD fokozatot bocsát ki, 1000 alkalmazottanként mindössze 5,5 kutatót alkalmaz, ami valamivel alacsonyabb Kanada és Dél-Korea ugyanezen adatánál, viszont jóval elmarad az USA (9,0) és Japán (9,7) ilyen arányánál. Két nemrégiben készült felmérés a kutatás terén azt állapította meg, hogy a néhány brit egyetemtől eltekintve a világ 20 legjobb egyeteme között az Európai Unió egyetemei nincsenek jelen, és még a legjobb 50 között is viszonylag kis számban képviseltetik magukat¹⁰. Az ázsiai állami és magánegyetemek gyors

⁹ http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/lisbon_en.html

¹⁰ A Shanghai Jiao Tong Egyetem, <http://ed.sjtu.edu.cn/ranking.htm> és a Times felsőoktatási melléklete felmérései, 2004. november 5.

növekedése mára komoly kihívást jelent Európa – és nemkülönben az USA – számára a tudomány és a technika terén születő doktori címek várományosait tekintve¹¹.

2.2. A szűk keresztmetszetek

Egységesség

Az egységesség és az egyenlőségre törekvés felé mutató tendencia sok nemzeti rendszerben biztosította, hogy az egyetemek átlagos minősége – az általánosan homogén jelleg mellett – viszonylag jó legyen, legalábbis tudományos szempontból. Az elégtelen mértékű differenciálásból azonban hiányosságok is erednek. A legtöbb egyetem hajlik rá, hogy ugyanazokat a monodiszciplináris programokat és hagyományos módszereket kínálja, amelyek a tudományosan legjobban kvalifikált tanulókra lettek szabva, ami viszont a szabványos modellnek nem megfelelő diákok kizárásához vezet. A másik következménye pedig, hogy Európa emiatt túl kevés világszínvonalú, kiemelkedő központtal rendelkezik, és az egyetemeket nem is ösztönzik arra, hogy bel- és külföldön egyaránt bemutassák, milyen konkrét értékeket teremtenek a tanulók és a társadalom számára.

Elszigeteltség

Az európai felsőoktatás az eltérő szabályozások és természetesen a különböző nyelvek szempontjából változatlanul közepes és kis méretű egységekre töredezett – országok közötti viszonylatban, sőt az egyes országokon belül is. „Olvashatóvá” kell válnia a világ szemében, ha vissza akarja nyerni a diákok mobilitásának fő célállomásaként betöltött pozícióját, amely kiváltságot az 1990-es években az USA javára elvesztett. Továbbra is nagymértékben elszigetelt az ipartól, korlátozott tudásmegosztás és mobilitás mellett. Ennek eredményeképpen a végzősök még a legmagasabb szinteken sem rendelkeznek a munkaerőpiacon szükséges vállalkozói szellemmel és jártasságokkal. A legtöbb egyetem erősen függ az államtól, és kevésbé felkészült a tehetségek, presztízs és erőforrások megszerzéséért folyó világszintű versenyre.

Túlzott szabályozás

Az egyetemi élet túlzott szabályozása hátráltatja a korszerűsítést és a hatékonyságot. Az egyetemi személyzet számára nemzeti szinten előírt kurzusok és foglalkoztatási szabályok gyakran akadályozzák a tantervi reformot és az interdiszciplinaritást. A rugalmatlan felvételi és elismerési szabályok az egész életen át tartó tanulást és a mobilitást egyaránt gátolják. A kevésbé vonzó feltételek a tehetséges fiatalokat arra ösztönzik, hogy inkább más utat keressenek a gyors függetlenedés és a méltányosabb fizetés felé. Az aprólékos előzetes ellenőrzés korlátozza az egyetemek azon képességét, hogy a környezetben végbemenő változásokra rugalmasan reagáljanak. Ahol a változás minden esetben jogszabályalkotás tárgya, reformokból óhatatlanul kevés jut, és ezek is bomlasztó hatásúak és egyformák.

Alulfinanszírozás

Az egyetemek a tudásszektorban megjelenő két nagy befektetési deficit kereszteződésénél állnak:

¹¹ Nemzetközi továbbképzési felvételi felmérés, az USA diplomát adó iskoláinak tanácsa, 2004. december.

- az EU országai a GDP 1,9 %-át fordítják kutatásra, míg az USA-ban, Japánban és Dél-Koreában ez az arány az ipar jóval magasabb kutatási befektetéseinek köszönhetően közel 3 %;
- az EU országai a felsőoktatásra átlagosan a GDP mindössze 1,1 %-át költik el, amely arány Japánban ugyanennyi, ezzel szemben jóval alatta marad Kanada (2,5 %), az USA (2,7 %) és Dél-Korea (2,7 %) finanszírozásának. Ez az elmaradás szinte teljes egészében az európai ipar és a háztartások sokkal alacsonyabb befektetési szintjének tudható be. Ha Európa utol szeretné érni az USA értékét, évente további 150 milliárd eurót kellene felsőoktatásra fordítania¹².

A politikai vonatkozásokat tekintve az alulfinanszírozás és az állami finanszírozástól való függőség nemcsak a felsőoktatási ágazat viszonylagos szegénységéhez vezet. A következmények országonként változnak, de magukban foglalják például az alacsony beiratkozási arányokat, a kielégítetlen keresletet, a diákok munkaerő-piaci felkészítésének elmaradását, a tanári/kutatói állások kis számát, illetve a kiemelkedő tehetségek megszerzésének és megtartásának nehézségeit.

3. A MODERNIZÁCIÓ ALAPVETŐ MENETE: VONZERŐ, IRÁNYÍTÁS, FINANSZÍROZÁS

A fentiekben említett szűk keresztmetszetek az egyes tagállamoktól függően határozottabban vagy kevésbé jellemzően mutatkoznak meg, az EU szempontjából azonban kritikus jelentőségű ezek leküzdése az Unió egész területén. A konzultációs folyamat során kiderült, hogy léteznek megoldások, amelyek három irányban teszik szükségessé a cselekvést.

3.1. Vonzerő: a minőség és a kiválóság feltétlen szükségessége

A minőség és a vonzerő fokozása az egyetemek nagyarányú átalakítását igényli. Az egyetemeken belül az átalakítás végrehajtóinak konkrét támogatást kell kapniuk (a finanszírozást is ideértve) a környezetüktől. Azok az egyetemek, amelyek – vállalkozó kedv, cselekvési jog avagy a rendelkezésre álló erőforrások híján – nem vállalják fel a változásokat, egyre hátrányosabb helyzetbe sodorják magukat, hallgatóikat és végső soron országukat is.

3.1.1. A minőség és a kiválóság differenciálása

Európa szellemi tőkéjének mozgósításához és a gazdaság és a társadalom javára fordításához az eddiginél sokkal nagyobb sokféleségre van szükség a célcsoportok, tanítási módok, felvételi és elbocsátási pontok, a tanrendben helyet kapó tudományok és kompetenciák keveréke stb. terén.

A kiemelkedő minőség csak olyan területen jöhet létre, amelyet egészében áthat a „kiválóság kultúrája”. A kiválóság soha nem tartós vívmány: mindig újabb és újabb kihívásokkal kell szembenéznie. Ritka esetekben érvényesülhet egész egyetemek vonatkozásában is, de gyakrabban csak egyes karok vagy intézményen, illetve hálózaton belüli csoportok jellemzője. A kutatás jellege és intenzitása (ahogyan más tevékenységeké is) országonként, intézménytípusonként és egyes egyetemenként jelentős eltéréseket mutat. Minden egyetemnek arra kell törekednie, hogy lehetőségeit saját erősségeihez és prioritásaihoz mérten

¹²

Bizottsági személyzeti munkaanyag, 44. §.

kiteljesítse, ezért képesnek kell lennie ezen erősségek és prioritások azonosítására és előtérbe helyezésére.

Ez a finanszírozás bizonyos mértékű koncentrációját is igényli, nemcsak a (egy bizonyos kutatástípusban/kutatási területen, tanításban/képzésben vagy közösségi szolgáltatásban) máris kiváló központok és hálózatok esetében, de azoknál is, amelyek rendelkeznek a kiválósághoz és az eddigi vezetők versenyre hívásához szükséges potenciállal.

3.1.2. A tanulók szemében a vonzerőt növelő tényezők

Nagyobb rugalmasság és a világra való nyitottság a tanításban/tanulásban

Ha az egyetemek helyi szinten és globálisan nagyobb vonzerőre tesznek szert, mélyreható tantervi felülvizsgálatra van szükség, nemcsak a legmagasabb szintű tudományos tartalom biztosítása érdekében, hanem a munkaerőpiac változó igényeinek való megfelelés céljából is. A végzős diákok integrációja a szakmai életbe – és ezáltal a társadalomba – a felsőoktatás egyik legfontosabb társadalmi felelőssége. A tanulásnak a szaktudás mellett a transzverzális készségek elsajátítására is ki kell terjednie (ilyen például a csapatmunka és a vállalkozó szellem). Meg kell erősíteni az európai és az interdiszciplináris aspektusokat. Az IKT-ben rejlő lehetőségeket teljes mértékben ki kell használni a tanítás/tanulás terén, beleértve az egész életen át tartó tanulást is. Az alapképzés és a mester szint különválasztása változatosabb programprofiloknak és tanulási módszereknek nyit teret (pl. kutatásalapú tanulás, IKT szolgáltatás).

Szélesebb körű hozzáférés

A tanulók új típusainak megjelenésével egyre nagyobb jelentőséget kap a programok sokszínűségének fokozása és az Európa-szerte nagyobb mobilitás, a (felsőoktatás előtt és közben biztosított) jobb orientáció és tanácsadás, a rugalmas felvételi politikák és az egyéni tanulási útvonalak. Ezek meghatározó tényezők a hozzáférés kiszélesítése, a hallgatók kötelezettségvállalásainak támogatása, valamint a hatékonyság és sikeresség fokozása szempontjából, függetlenül attól, hogy a felvételi rendszer kompetitív-e, vagy sem. A támogatási/hitelrendszerek, a megfizethető szállás- és részidős munkalehetőségek vagy gyakornoki helyek szintén fontosak az egyetemek számára ahhoz, hogy a hallgatók megfelelően széles körének vonzó és hozzáférhető alternatívát jelentsenek – áttörve így a társadalmi származás és az oktatás elérhetősége közötti kapcsolatot.

Jobb kommunikáció

Míg a felsőoktatási intézmények azt feltételezik, hogy a jó minőség saját magát reklámozza, a vonzerő valójában az érzékelhető tulajdonságok alapján születik. A diplomák, az ECTS-kreditek, a bizonyítványkiegészítő és a megbízható minőség pecsétjei növelni fogják az európai diplomák elismertségét. Ez azonban még nem lesz elég: az egyetemeknek jobban kell kommunikálniuk a társadalom felé, hogy milyen értékeket teremtenek, és többet kell befektetniük a bel- és külföldi jelenlétükbe és marketingjükbe. Erre nem mindegyikük van jól felkészülve.

3.1.3. A humán erőforrásokat erősítő tényezők

Az emberi erőforrások a felsőoktatás és a kutatás minőségének alapvető meghatározói. Az egyetemeknek ezért törekedniük kell a humán potenciáljuk mind minőségi, mind mennyiségi fokozására azáltal, hogy a tehetségeket a tanítási/kutatási karrierhez vonzzák, és ezen a pályán

fejlesztik és meg is tartják. A kiválóság csak a kedvező szakmai környezet talaján teremhet meg, amely különösen a nyílt, átlátható és versenyképes eljárásokon alapul. Az álláshelyeket legalább a rektori, dékáni és professzori pozíciók esetében nyilvánosan és lehetőség szerint nemzetközileg kell meghirdetni. A kutatókat karrierjük kezdeti szakaszaitól fogva szakemberként kell kezelni¹³. A fizikai és a virtuális mobilitást (akár a határokon átnyúló, akár az egyetemek és iparágak közötti mobilitásról van szó), valamint a például az egyetemi spin-off vállalkozásokhoz vezető innovációt ösztönözni és díjazni kell¹⁴. Minden feladat teljesítése esetében kompenzációval kell jutalmazni a minőséget és az elért eredményeket, ideértve például a kutatási szerződések, tanácsadás, szabadalmak stb. bevételeiből való részesedést. Az ilyen intézkedések idővel megerősítik a világszínvonalú kiválóságot az európai egyetemeken, ezáltal csökkentik a világ más régióinak vonzerejéhez képest érzékelhető elmaradást, és ezzel Európa egészének kedveznek, hiszen a magasan kvalifikált végzősök akár rögtön, akár a karrierjük későbbi szakaszában több regionális egyetemen fognak helyet találni, avagy ide visszatérni.

3.1.4. A sokszínűség európai szintű szervezést igényel

Az európai felsőoktatás a nyelvek, kultúrák, rendszerek és hagyományok tekintetében igen sokszínű, és e tulajdonságát meg is kell őriznie. Ugyanakkor a különböző nemzeti szabályozások között elengedhetetlenül szükség van egy megfelelő szintű összeegyeztethetőségre ahhoz, hogy a zűrzavar táplálása helyett inkább új választási és mobilitási lehetőségeket teremtsünk a polgárok számára. A képesítések és kompetenciák keresztelismerése minimális szintű európai szervezést követel közös referenciák és alapvető szabványok formájában.

A felsőoktatási képesítések európai keretrendszerének megteremtése a bolognai folyamat egyik fő célkitűzése volt¹⁵. Ha a küszöbön álló bergeni ülésen a miniszterek elfogadják a benyújtott javaslatot, ez nemcsak az alapképzési, a mester és a doktori fokozatok különféle típusai számára fog közös referenciát biztosítani, de a „rövidebb”, fogalmilag a 120 ECTS pont körüli szinten lévő, a középfokú oktatást követő képesítések számára is. Ezek ilyenformán illeszkednének a lisszaboni stratégia által életre hívott átfogó Európai Képesítési Keretbe (EQF), amely a képesítések minden típusának és szintjének lefedésére hivatott¹⁶.

A minőség elsősorban az egyetemeken belüli „minőségi kultúra” és a belső minőségbiztosítás (QA) függvénye, különösen olyan esetekben, amikor az egyetem a tudás határához közeli területeken mozog. Az egyetemek társadalom felé való elszámoltathatósága azonban egy külső minőségbiztosítási rendszert is szükségessé tesz. Ezt Európán belül minőségbiztosítási ügynökségek hálózata segítségével lehetne megoldani, amelynek minden tagja egy-egy országért/régióért vagy egy tudományágért/szakmáért felelne, ugyanakkor bizonyos alapvető kritériumokban megállapodnának, hogy elősegítsék a minőségi pecséteknek az Unió egész területén történő keresztelismerését¹⁷. Azon kevés kivételtől eltekintve, akiknek neve mára már védjeggyé vált, az európai egyetemeknek nemzetközi hitelű minőségi pecsétekre van

¹³ Vö. a Bizottság ajánlása a kutatók európai chartájáról és a kutatók alkalmazásának magatartási kódexéről, <http://europa.eu.int/eracareers/europeancharter>.

¹⁴ Vö. uo.

¹⁵ Vö. a miniszterek közleményét, Berlin, 2003. szeptemberi 19., <http://www.bologna-bergen2005.no>

¹⁶ Együttes időközi jelentés, a Tanács 2004. március 3-i 6905/04 dokumentuma, 231. §.

¹⁷ A Bizottság 2004. október 12-i COM (2004)642 ajánlástervezete a felsőoktatás minőségbiztosításáról pontosan erre az alapelvre épül.

szükségük. Az ilyen pecsétek kialakításának elmulasztása konzerválja számukra a versenyhátrányt.

3.2. Irányítás: egy jobb rendszer és intézményi vezetés igénye

Amikor az egyetemek nagyobb autonómiát kérnek, ezen nem az állam kivonulását értik: éppen ellenkezőleg, abban a kérdésben már-már európai szintű az egyetértés, hogy az államnak fenn kell tartania, vagy akár meg is kell erősítenie a felsőoktatásért vállalt felelősségét.

Az egyetemek egy alapjaiban új megegyezést (vagy „szerződést”) szeretnének kötni a társadalommal, amelynek értelmében programjaikért, személyzetükért és erőforrásaikért felelősek és elszámoltathatók lennének, míg az állami hatóságok a rendszer egészének stratégiai irányítását vállalnák magukra.

3.2.1. A felsőoktatás mint rendszer iránti állami felelősség megerősítése

Ha a hangsúly átkerül a rendszer egészének stratégiai irányítására, ez lehetővé teszi az államnak a felsőoktatásért vállalt felelőssége megerősítését a tudás korában – legfőképpen egy olyan szabályozási keret meghatározása révén, amelyen belül az autonómiával összekapcsolt stratégiai irányultság és a sokszínűség szélesebb körű hozzáférést és jobb minőséget eredményez.

Ez sok országban a minisztériumokon belül jelentene új megközelítést, az egyetemek kevesebb előzetes ellenőrzése és nagyobb utólagos elszámoltatása révén a minőség, a hatékonyság és a megállapodott célkitűzések elérése érdekében. Ezek egyike sem valósítható meg kiterjedt képzés nélkül, ami az egyetemek vezetőit képessé teszi az európai/nemzetközi távlatokban végzett stratégiai tervezésre és a változás kezelésére.

3.2.2. Az intézményi modernizációs stratégiák lehetővé tétele

Az egyetemek többsége úgy ítéli meg, hogy a nemzeti szabályozás jelenleg nem ad számukra lehetőséget a jövőjük szempontjából szükséges reformok véghezvitelére. Egy nyitott, versengő és változó környezetben az autonómia az egyetemek számára alapfeltétel ahhoz, hogy a társadalom változó igényeire reagálni tudjanak, és e válaszaikat teljes mértékben figyelembe vehessék.

Az egyetemeknek felelősséget kell vállalniuk a következőkért:

- konkrét középtávú prioritások meghatározása (többek között olyan kutatási, tanítási és szolgáltatási típusok/területek meghatározása révén, amelyeken kiváló minőséget kívánnak elérni) és a személyzet közös erejének e célok szolgálatába állítása;
- emberi erőforrásaik irányítása és fejlesztése (vö. 3.1.3. szakasz);
- tantervük meghatározása – a belső minőségbiztosítás függvényében és az Európai Felsőoktatási Térség közös alapelveivel összhangban;
- a létesítmények (amelyekben tulajdonosi, fenntartói és fejlesztői szerepet látnak el), a pénzügyi erőforrások (beleértve a költségvetést, a befektetéseket és kölcsönöket) és a külső kommunikáció (image-építés) professzionális irányítása.

3.3. Finanszírozás: a nagyobb és hatékonyabb befektetések iránti igény

Figyelembe véve a túlzottan hosszú tanulmányi időt, a nagy lemorzsolódási arányt és/vagy a diplomás munkanélküliséget, a jelenlegi rendszerbe való befektetést terméketlennek, sőt éppen az ellenkező hatást előzőnek lehetne ítélni. Az alulfinanszírozás és a rendszer merevségének együttese némely országban olyan égető probléma, amely az egyetemi reformfolyamatot teljes mértékben megakadályozza, így az egyetemek egy ördögi kör foglyai maradnak.

Ahhoz, hogy több finanszírozást tudjanak magukhoz vonzani, az egyetemeknek először meg kell győzniük az érdekelt feleket – a kormányzatokat, vállalatokat és háztartásokat – a meglévő források hatékony felhasználásáról, illetve arról, hogy az újabb források számukra is hozzáadott értéket termelnének. A magasabb finanszírozás mélyreható változások nélkül nem indokolható: a friss befektetések elsődleges célja és fő indoklása az ilyen változások hátterének megteremtése.

3.3.1. Befektetési prioritások a felsőoktatás modernizációja érdekében

Az egyetemek felől érkező egyik legfontosabb üzenet, hogy az Európában szükséges hatókörű reformokat a (célzott) friss források nélkül nem lehet fenntartható módon véghezvinni¹⁸. Ezek a reformok külön személyzeti időt, képzést, IKT-fejlesztést stb. igényelnek – és ennek megfelelően külön finanszírozást is, a folyamatban lévő tevékenységek finanszírozásán felül.

A kiegészítő finanszírozásnak elsősorban ösztönzőket és eszközöket kellene biztosítania azon (minden rendszerben megtalálható) egyetemnek, illetve azon csoportok/személyek számára (akik minden egyetemen jelen vannak), akik készek és képesek az újításra, a reformokra és a magas szintű minőség biztosítására a tanításban, a kutatásban és a szolgáltatásban. Ez a kutatásban hangsúlyosabban a versenyen alapuló finanszírozást, míg az oktatásban erősebben teljesítményhez kötött finanszírozást tesz szükségessé.

3.3.2. Hozzájárulások a hallgatók és az ipar részéről

A felsőoktatásból visszakapott társadalmi és magánhaszonról folytatott vita rámutatott, hogy ebből a fajta befektetésből mind az egyén (a magasabb jövedelem és jobb pozíció révén), mind a társadalom egésze (a magasabb foglalkoztatási ráta, alacsonyabb szociális kiadások és későbbi nyugdíjba vonulás által¹⁹) előnyre tesz szert. Világossá vált, hogy az ingyenes felsőoktatás önmagában még nem elegendő az egyenlő hozzáférés és a maximális részvétel garantálásához. Ez új megvilágításba helyezi a sokat vitatott tandíj kérdését. A konzultáció során a magasabb tandíj mellett érvelő egyetemek azt állították, hogy ennek eredményeképpen a felsőoktatás minősége javulna. Egyes elemzők arra is rámutatnak, hogy a tandíjak a gyakorlatban jobb hozzáférést biztosíthatnának az alacsonyabb jövedelmű csoportokból érkező hallgatók számára, ha az így megnövekedett pénzeszegeket hatékonyan visszaforgatná egy olajozottan működő hallgatói támogatási rendszerbe²⁰. Figyelembe véve a nemzeti rendszerek közötti eltéréseket, nem lehet egységes választ adni erre a kérdésre: minden tagállam a helyzetének leginkább megfelelő megközelítést kell, hogy válassza.

¹⁸ Vö. az érintettekkel folytatott konzultációt és a bolognai reformok IV. Tendenciák felmérését, EUA, 2005. március.

¹⁹ Bizottsági személyzeti munkaanyag, II. szakasz.

²⁰ A 2005. február 10-i konferencia, a finanszírozásról szóló ülések.

Az európai egyetemeknek az ipar szemében is vonzóbb partnerekké kellene válniuk. A szervezett személyzetcserek és az ipar jól képzett végzősök és kutatók iránti igényére reagáló tantervi fejlesztések előfeltételezik a tartós partnerséget. A kereskedelmileg életképes képzési/átképzési, kutatási és tanácsadási szolgáltatások azonban többéves befektetést kívánnak, mielőtt e tevékenységek kifizetődővé válnának – különösen akkor, ha az állami támogatások ezzel párhuzamosan csökkennek. Ez azt jelenti, hogy az iparral való fenntartható partnerségek kialakítása (legalábbis kezdetben) könnyen az adójellegű ösztönzők meglétének függvénye lehet.

4. CSELEKVÉSI PRIORITÁSOK

Az európai egyetemek korszerűsítésének fő irányai már meghatározásra kerültek. A miniszterek pontosítják ezeket a Bergenben tartandó, közelgő ülésükön a bolognai folyamat keretében. A lisszaboni stratégián belül most a legfőbb prioritásnak az azonnali cselekvésnek kell lennie, mégpedig az egyetemi kezdeményezések, a nemzeti engedélyező háttérintézkedések és az európai támogatás együttes alkalmazása formájában.

4.1. Az egyetemek potenciáljának felszabadítása a nemzeti kereteken belül

Az egyetemek státusának, belső szervezetének vagy finanszírozásának reformjait már számos tagállamban végrehajtották. A lisszaboni stratégia azonban a kormányok elé is kihívásokat állít, hogy lépjenek tovább az egyetemekkel kialakítandó új partnerségek, az állami ellenőrzésből a társadalom felé való elszámoltatás, valamint a tudásszektor korszerűsítésébe való befektetés irányában.

4.1.1. Az egyetemek változásainak lehetővé tétele

A Bizottság szorgalmazza, hogy valamennyi tagállam tegyen intézkedéseket annak biztosítására, hogy szabályozási kereteik lehetővé teszik és elősegítik az egyetemek vezető szerepét a valódi változások felvállalásában és a stratégiai prioritások követésében.

Az ilyen szabályozási kereteknek legalább három alapvető szempontra ki kell térniük:

- A rendszer modernizálását szolgáló rendeletek és ösztönzők az európai összefüggéseken belül, úgymint a bolognai reformok és az EU szintjén – pl. az EQF-hez – meghatározott közös referenciákhoz való igazodás összekapcsolása, a nem kötött tanulmányok hitelesítése, a kutatók európai chartája és az alkalmazásukról szóló magatartási kódex, illetve az európai hitelességű minőségbiztosítás/akkreditáció kiépítése;
- Többéves megállapodások az állam/régió és az egyes egyetemek között, amelyekben meghatározzák az egyeztetett stratégiai célkitűzéseket, az egyetem vezetőségének elkötelezettségét ezek elérése mellett, valamint az ehhez biztosított rögzített és lehetséges állami finanszírozás összegét;
- Az egyetemek felhatalmazása a döntéshozatalra és -végrehajtásra egy megfelelő felhatalmazással és irányítási jogkörrel rendelkező vezetői csapat által, amelynek tagjai elegendő időt töltöttek hivatalukban és gazdag európai/nemzetközi tapasztalatokkal

rendelkeznek. Ez különösképpen fontos, tekintettel az egyetemek vezetőségének minősége és teljesítménye közötti egyenes összefüggésre²¹.

4.1.2. A teljes finanszírozás elégséges szintjének biztosítása

Jelentős közfelelősséget jelent azt biztosítani, hogy Európa felsőoktatási rendszereinek egyike se maradjon le az elégséges teljes források hiányában. Az EU-nak nem feltétlenül az amerikai rendszerről kell mintát vennie, ahol az egyetemi sztárokért folyó verseny a fizetések inflációjához vezetett. A Bizottság becslései szerint azonban a tudásintenzív gazdaság érdekében még egy modernizált egyetemi rendszer esetében is legalább a GDP kb. 2 %-ának megfelelő teljes befektetésre (vö. az amerikai adat: 2,7 %) van szükség.

A Bizottság arra szólítja fel valamennyi minisztérium nemzeti döntéshozóit, hogy ismerjék el: a felsőoktatás súlyos finanszírozási deficitjének lezárása alapvető feltétel a lisszaboni stratégia megvalósításához. Az állami és a magán-, illetve az alap-, a versengő és a teljesítményorientált finanszírozás keveréke azonban országonként változó marad, tekintettel a kultúrák, gazdaságok és egyetemi hagyományok nagyfokú változatosságára.

Az európai egyetemeknek egyértelműen sokkal nagyobb mértékű finanszírozási arányt kell vonzaniuk az ipar részéről, de ehhez fel kell ismerniük, hogy ez csak a mindkét fél érdekeit szolgáló partnerségek keretében valósulhat meg, továbbá el kell kezdeniük a felkészülést az ilyen partnerségekre.

A Bizottság ezért arra szólítja fel a tagállamokat, hogy biztosítsák, hogy adószabályaik lehetővé teszik és ösztönzik az egyetemek és az ipar közötti partnerségek létrejöttét, valamint hogy az egyetemek az ilyen forrásokat oly módon használhassák fel, amellyel helyzetüket tovább erősíthetik.

Széles a lehetőségek köre a támogatásokkal fenntartott ingyenes oktatás és a teljesen önköltségi tandíjas rendszer két véglete között. Mindenképpen biztosítani kell az egyenlő elbánás elvét. Ahol tandíjat vezetnek be, az így kapott összeg egy jelentős részét újra el kell osztani az egyenlő hozzáférés biztosítására irányuló, jövedelemfüggő támogatások/hitelek, illetve a kiválóság ösztönzésére szolgáló, teljesítményhez kötött ösztöndíjak formájában. A nagyobb társadalmi értékkel bíró kurzusok vonzerejének biztosítása érdekében differenciált tandíj- és támogatási rendszereket is lehet alkalmazni, amelyekkel megelőzhető például az egyes területeken kialakuló munkaerőhiány, illetve diplomás munkanélküliség; ennek keretében bizonyos kategóriák kompenzálására már a képzés során szakembernek tekinthetők az abban részt vevők, pl. a PhD képzést teljesítő fiatal kutatók.

A Bizottság felkéri a tagállamokat, hogy mérlegeljék: jelenlegi finanszírozási modelljük (jelentős tandíjakkal, támogatásokkal és/vagy hitelekkel vagy azok nélkül) hatékonyan, a lehetőségek maximumához mérten biztosítja-e az egyenlő hozzáférést az összes képesítéssel rendelkező diák számára.

²¹

A 2005. február 10-i konferencia, az irányításról szóló ülések.

4.2. Európa válasza az egyetemek több támogatás iránti kérésére

A reform és a finanszírozás a nemzeti kereteken belül elsősorban az állam, a régiók és az egyetemek felelősségi körébe tartozik. A Bizottság ezzel együtt válaszolni kíván az egyetemek több európai támogatás iránti kérésére, mégpedig három fő irány bemutatásával.

4.2.1. Az EU valamennyi finanszírozási forrásának mozgósítása az egyetemek modernizációja érdekében

A felsőoktatás nem pusztán az oktatási, képzési és kutatási tevékenységek összessége. Önmagában is egy jelentős gazdasági és szociális szektor, amely a kiaknázható források terén szükségét szenved. Az EU már támogatta olyan ágazatok szerkezetváltását, mint például az acélipar vagy a mezőgazdaság; most a „tudásiparának” korszerűsítése van soron, különös tekintettel az egyetemekre.

A felsőoktatás azonban jelenleg nincs ott az európai strukturális alapok és az Európai Beruházási Bank kölcsöneinek fő kedvezményezettjei sorában. Pedig a társfinanszírozás vagy a hosszú lejáratú hitelek lehetővé tehetnék a felsőoktatási befektetés költségeinek csökkentését vagy jobb időbeli ütemezését, akár tárgyi vagy immateriális infrastruktúráról legyen szó, akár képzési programokról vagy regionális tudásklaszterekről.

A Bizottság ezért arra szólítja fel a tagállamokat, hogy a lehető legnagyobb mértékben használják ki az EU pénzügyi eszközeit saját tudásszektoruk fejlesztésének javára. A strukturális és vidékfejlesztési alapok ágazati intézkedéseken keresztül lehetőségeket kínálnak a felsőoktatás korszerűsítésének ösztönzésére. A felsőoktatás az EBB számára is kiemelt ágazat, ezért kívánatos az ilyen célra adott kölcsöneinek további bővítése.

4.2.2. Az együttműködés megerősítése az „Oktatás és képzés 2010” program keretében

Az „Oktatás és képzés 2010” munkaprogram felismeri a felsőoktatás korszerűsítésének óriási jelentőségét²² – a bolognai folyamat keretében előírt reformokon túl is, amelyek a lisszaboni célkitűzések elérésében annál inkább nagy fontossággal bírnak.

A Bizottság teljes mértékben ki fogja használni a munkaprogramban rendelkezésre álló eszközöket, hogy támogassa a tagállamok egyetemi modernizációt célzó erőfeszítéseit, pl. a legjobb gyakorlatok cseréjének támogatása, felmérések és tanulmányok, a politikai döntéshozók számára szervezett kölcsönös tanulás stb. segítségével. A mutatók elemzése szintén segítheti a teljesítmény mérését a finanszírozás és az eredmények terén²³, de a Bizottság nem javasolja konkrét európai teljesítményértékelés bevezetését a felsőoktatásban.

A 2007–2013-ra javasolt integrált egész életen át tartó tanulási program²⁴ ugyancsak szorosabban fog kapcsolódni az uniós politikai prioritásokhoz, különösen a mobilitás és az egyetemi–ipari együttműködés serkentése révén.

A 2006. év két fő célkitűzése a tervezett Európai Képesítési Keret (EQF) elfogadása és a minőségbiztosításról szóló ajánlás végrehajtásának megkezdése (amint elfogadják), amely olyan fontos új eszközöket vezet be, mint az európai szinten meghatározott szabványoknak

²² Együttes időközi jelentés, 1.1.2. §.

²³ Bizottsági személyzeti munkaanyag, IV. szakasz.

²⁴ Vö. COM(2004) 474, 2004. július 14.

megfelelő ügynökségek európai jegyzéke²⁵. A Bizottság 2005-ben tervezi ezenkívül számos, az EU egész területére kiterjedő új akkreditációs kezdeményezés támogatását meghatározott tudományterületeken.

4.2.3. Befektetés a kimagasló minőségbe/kiválóságba

A Bizottság reagálni kíván arra a felhívásra, miszerint több erőfeszítést és forrást kell szentelni a kiváló minőség előállításának, biztosítva ugyanakkor, hogy a kiválóság táptalaja az Unió egész területén nyitott és termékeny marad. A siker két kulcsa az elszigeteltség leküzdése, valamint a hátrányos helyzetű régiók támogatása a magas minőség meghatározott tevékenységtípusokban/területeken történő létrehozása céljából.

Az egyik fő prioritást az európai és világszintű posztgraduális/doktori iskolák és hálózatok fogják képezni, amelyek egyidejűleg töltik be a felsőoktatás csúcsának és a kutatók számára a karrier első lépcsőjének kettős funkcióját. A Bizottság meg fogja vizsgálni az ezen iskoláknak és hallgatóiknak/kutatóiknak jutó támogatás megnövelésének lehetőségét, feltéve hogy ezek megfelelnek bizonyos kritériumoknak, így például a következőknek: kritikus tömeg, interdiszciplinaritás, erős európai dimenzió, háttértámogatás a regionális/nemzeti hatóságok részéről és az ipar közvetlen részvétele, azonosított és deklarált kiválósági területek. Külön támogatás irányozható elő a közös vagy „európai” doktorátusokra és a doktori szint minőségbiztosítására vagy akkreditációjára.

A Marie-Curie program a kutatók karrierfejlesztéséért és mobilitásáért²⁶ vagy a firenzei Európai Egyetemi Intézet (ahol a Bizottság egy kísérleti posztdoktori programot fog támogatni) máris jelentős támogatást nyújtanak ezen a szinten.

A Bizottság megvizsgálja, milyen módokon vihetné előrébb az Európai Technológiai Intézetre vonatkozó javaslatát. Az intézetnek ötvöznie kell az egyértelmű világszínvonalú hírnevet az európai identitással és támogatnia kell a tudást mint a növekedés és munkahelyteremtés zálogát. Olyan hálózaton kell alapulnia, amely a legfelkészültebb személyek és vállalatok számára biztosítja a találkozási pontot, és terjeszti az innovációt Európa-szerte.

4.3. A sürgős cselekvés háttértámogatást kíván

Ezt a közleményt a Bizottság hamarosan megjelenő, az egyetemi alapú kutatásról szóló cselekvési terv²⁷ fogja kiegészíteni. E két dokumentum együttesen időszerű lehetőséget kínál annak biztosítására, hogy az egyetemek modernizációja megfelelő prioritásban részesül az EU 2007–2013-ra szóló pénzügyi és politikai eszközeiben.

A Bizottság felkéri a Tanácsot egy állásfoglalás elfogadására, amelyben támogatja az állam és az egyetemek közötti új típusú partnerségekre és a felsőoktatás korszerűsítését lehetővé tevő, elegendő befektetésre vonatkozó felhívását. A Bizottság azt reméli továbbá, hogy az Európai Tanács és az Európai Parlament kifejezett támogatását fogja adni az ebben a közleményben felvázolt változtatási programhoz.

²⁵ Vö. COM(2004)642, 2004. október 12.

²⁶ http://europa.eu.int/comm/research/fp6/mariecurie-actions/action/fellow_en.html

²⁷ Cselekvési terv az egyetemi alapú kutatásról; a terv főként az egyetemi alapú kutatásról rendezett fórumról szóló jelentésen alapul.